

STEM AAN DE LEERLING

Jos de Vries, Seminarium voor Orthopedagogiek

Met leerlingen praten, niet over hen. Soms is dat gemakkelijk, is de leerling bereid om met docent of mentor in gesprek te gaan en te vertellen wat hem bezighoudt of dwarszit. Soms kost dat meer moeite, zowel van de kant van de leerling als van de docent of mentor. Een LeerlingZelfOnderzoek (LZO) kan als katalysator werken op dat gesprek en in dat contact.

Narratief

Bij de overgang van het primair naar het voortgezet onderwijs wordt een leerling getoetst en getest. Het is Cito dat de klok slaat. Op weg naar bijvoorbeeld het leerwegondersteunende onderwijs komt daar nog een technocratisch onderzoeksprotocol bij. Alsof daarmee de leerling aan het woord is gekomen. Een beperkte blik op de leerling. In dit verband is de ontwikkeling die voormalig hoogleraar persoonlijkheidsleer aan de Universiteit van Nijmegen heeft doorgemaakt opmerkelijk. Deze Hubert J.M. Hermans was ooit de ontwerper van de PMT (PMT-k): de Prestatiemotivatietest (voor kinderen). Met dat instrument werden leerlingen, jongeren ingeschaald als negatief of positief faalangstig. Een stempel werd gezet.

Net deze Hermans heeft later, op zijn schreden terugkerend, zich laten inspireren door de narratieve psychologie. Daarin werd juist gesteld dat je pas iets van een cliënt kan weten door met hem of haar in gesprek te gaan. In de geest van deze narratieve benadering ontwierp hij de ZelfKonfrontatiemethode, de ZKM. Daarin worden, in een uitgebreid gesprek, betekenisvolle gebeurtenissen verzameld en in zogenoemde waardegebieden vastgelegd. Uit verleden, heden en op weg naar de toekomst. In werk, school, privé. Deze geselecteerde gebeurtenissen worden affectief en op motieven gewaardeerd. Op zoek naar essentiële thema's in het leven van de persoon: de rode draad. Een prachtige, elegante en subtiele methode. Die veel gebruikt wordt bij supervisie, begeleiding, loopbaanoriëntatie van jongeren en volwassenen. Maar wel bewerkelijk en tijdvretend.

Opzet LeerlingZelfOnderzoek

Het is niet reëel om de zelfkonfrontatiemethode in originele vorm bij leerlingbegeleiding en loopbaanoriëntatie/-begeleiding toe te passen. Het voert te ver, kost te veel tijd, het komt aan de grens van de bandbreedte van de schoolse begeleiding.

In het Seminarium voor Orthopedagogiek, toch al een organisatie die veel ruimte aan deze narratieve benadering biedt, zijn Frida van Doorn en Jos de Vries aan de slag gegaan met een meer pragmatische variant van de zelfkonfrontatiemethode. Dat heeft tot het LeerlingZelfOnderzoek geleid: het LZO. De eerste ervaringen met dit LZO zijn bemoedigend en inspirerend.

Het LZO is een aanrader bij de voorbereiding op een mentorgesprek of een begeleidingsgesprek. Vooral bij leerlingen waar het niet makkelijk is om zicht en grip te krijgen op wat er bij hen speelt, op school of daarbuiten, en hen parten speelt.

Op het eerste gezicht is het nogal paradoxaal dat een leerling bij het LZO een vragenlijst te beantwoorden krijgt. Een vragenlijst gaat immers schriftelijk, of via de computer. Terwijl het LeerlingZelfOnderzoek in feite een narratieve benadering beoogt te zijn. De dialoog of het gesprek komt pas in tweede termijn.

Een 30-tal zorgvuldig geselecteerde vragen komt op de leerling af. Met als doel die leerling zijn of haar wereld breed en passend in kaart te laten brengen.

Een royale greep:

- Wat is er fijn aan de school waar je nu op zit?
- Kun je een voorbeeld geven van iets dat je mist op deze school?
- Wat is op school het beste moment van de dag?
- Je klasgenoten zie je iedere dag. Kun je een voorbeeld geven van leuke dingen die je met hen doet?
- Zijn er ook minder leuke dingen als je denkt aan je klasgenoten? Geef een voorbeeld.

Of over leraren:

- Er zijn leuke leraren en minder leuke leraren.
- Kun je een voorbeeld geven van iets wat een leuke leraar doet?
- Een leraar kan het ook helemaal verkeerd doen.
- Geef daarvan een voorbeeld.

Over zorgen en hoe de leerling daarmee omgaat:

- Maak jij je zorgen over jouw prestaties op school? Kies ja of nee. En geef daarvan een voorbeeld.
- Van wie krijg je hulp als je problemen hebt met het leren? En hoe helpt die ander jou?
- Wat helpt jou om met moeilijke dingen om te gaan?

Ook ouders komen via de leerling in beeld:

- Wat vinden jouw ouders van jouw prestaties? En hoe is dat voor jou?
- Wat vinden jouw ouders van de manier waarop jij werkt? En hoe is dat voor jou?

Niet alleen het schoolse leven, ook het buitenschoolse leven wordt nagevraagd:

- Er is natuurlijk ook een leven buiten school. Kun je een voorbeeld geven van leuke dingen die je buiten school doet?
- Kun je een voorbeeld geven van dingen in jouw leven die je niet fijn vindt?

Het zelfbeeld van de leerling komt aan bod via:

- Welke sterke kanten heb je?
- Noem een voorbeeld van iets waar jij je goed bij voelt. Waar je blij van wordt.
- Noem een voorbeeld van iets waar jij je niet zo goed bij voelt, waar je somber van wordt.

Over de toekomst:

- Wat verwacht je van dit schooljaar?
- Wat wil je met deze school bereiken?
- Stel dat er een wonder zou gebeuren. Dat alles ineens anders was, beter! Wat zou dan in jouw leven de grootste verandering zijn?

Belangrijke slotvragen:

- Is er iets belangrijks in jouw leven dat je ook nog op wilt schrijven?
- Geef aan hoe het de laatste tijd met jou gaat. En hoe jij zou willen dat het met je gaat.

Leerlingen blijken, na een duidelijke instructie van de mentor of begeleider, heel goed in staat om antwoord te geven op deze vragen. En het is net of zij, door schriftelijk te kunnen antwoorden, zij zich minder op de vingers gekeken voelen. Daarmee schroom overwinnen.

Na elk antwoord, na elke gebeurtenis als voorbeeld, gaat de leerling in het LeerlingZelfOnderzoek daaraan een waardering geven. De betekenis die de gebeurtenis voor de leerling heeft wordt zo in kaart gebracht. Met behulp van een lijst met een 16-tal gevoelens en motieven. Bij elke gevoel of motief zegt de leerling in welke mate hij of zij dat nu ervaart. En doet dat door punten te geven van:

- 5 (als de leerling het gevoel 'heel veel' heeft)
- 4 (als de leerling het gevoel 'veel' heeft)
- 3 (als de leerling het gevoel 'tamelijk veel' heeft)
- 2 (als de leerling het gevoel 'nogal' heeft)
- 1 (als de leerling het gevoel 'weinig' heeft)
- 0 (als de leerling het gevoel 'niet' heeft).

In de lijst zijn er gevoelens in twee varianten. Positief (blij, vertrouwen, veilig en vrij) en negatief (angst, verdriet, kwaad en twijfel). En motieven die te maken hebben met het zelf (trots, sterk, zeker en moed) en met de ander (liefde, erbij horen, band/vriendschap en waardering).

Elke gebeurtenis of voorbeeld krijgt van de leerling zo een waarderingsakkoord in 4 noten: P, N, Z en A. Na 30 vragen zijn er dan 30 gevoels- en motiefakkoorden. Voorwaar een doorkijk in het waarderingsleven van de leerling.

Uitkomsten LeerlingZelfOnderzoek

Een leerling is rond een uur bezig met het maken van het LeerlingZelfOnderzoek. Na een schriftelijk afname moet de mentor of de begeleider de gegevens verwerken. Het grote voordeel van het afnemen via de computer is dat de gegevens onmiddellijk door het Seminarium voor Orthopedagogiek verwerkt worden en bij de consultant beschikbaar komen. Deze bespreekt binnen op de kortst mogelijke termijn het portret met de mentor of begeleider van de school. Die gaat uiteraard daarover in gesprek met de leerling. Het dialogische karakter van het zelfonderzoek komt nu tot uiting en tot zijn recht.

De uitkomsten bestaan uit een aantal brokstukken. In kort bestek.

Een voorblad met een LZO-profiel. En een rangordelijst van gevoelens en motieven: de affecten/motievenhiërarchie.

Een overzicht van alle vragen met antwoorden. Het verhaal van de leerling. Met in staafdiagrammen de lading van motieven (Z-motief (zelf) en A-motief (ander)) en gevoelens (P-gevoel (positief) en N-gevoel (negatief)).

Al naar gelang de vraag en de vereiste diepgang van het LeerlingZelfOnderzoek kunnen alle gegevens van de leerling in tabellen op tafel en in gesprek komen.

De LZO-consultant helpt de begeleider en mentor van de school een weg te vinden in deze royale oogst van gegevens. En gaat met name op zoek naar mogelijke rode draden en thema's in dit materiaal. Om die aan de leerling voor te kunnen leggen. Immers, de leerling is de eigenaar van dit verhaal. Lijnen kunnen zichtbaar worden, niets mag de leerling echter worden opgedrongen. Het is alleen maar de bedoeling een houvast voor het komende begeleidings- of mentorgesprek te zijn.

Houvast in het gesprek met de leerling

Mentoren (en begeleiders) praten graag met hun leerlingen. En zijn daar doorgaans goed in geschoold, en inmiddels ervaren. Ze hebben de nodige competenties voor communiceren en gespreksvoering verworven. En zijn in staat contact met de leerling te maken, rapport, en door te vragen.

In het gesprek op basis van de opbrengsten van een LeerlingZelfOnderzoek is de procedure dat de mentor met informatie komt. De rapportagegegevens legt de mentor op tafel, geeft daar de hoogstnoodzakelijke toelichting op. En laat de leerling daarnaar kijken en daarop reageren. De leerling moet zicht krijgen, en later hopelijk grip, op diens eigen zelfportret.

Een leerling kan vragen stellen, en wordt daar ook toe gestimuleerd. De mentor is alert op de kans op doorvragen, maakt veelvuldig gebruik van de zogenoemde LSD-techniek (luisteren, samenvatten, doorvragen). De opzet is het verhaal van de leerling royaler en duidelijker tevoorschijn te laten komen. Om daarmee hem of haar zicht te krijgen op de rode draden in het eigen zelfverhaal. Op zoek naar het thema, de thema's, in het leven van deze adolescent.

Zo kan de leerling, onder toezicht van mentor of begeleider, zicht en daarmee wellicht beginnende grip krijgen op schoolleven. En kan, in samenspraak met mentor of begeleider, de koers voor de begeleiding worden gevonden. Richtinggevend voor het leven in en buiten school.

Leerling met faalangst, vanuit LZO

Een voorbeeld van een individueel zelfverhaal met daarin duidelijke sporen van faalangst, van leerling Richard.

Enkele gebeurtenissen (waardegebieden) uit het (school)leven van Richard:

'Het is fijn op school dat ik bij mijn vrienden zit.'

'Ik vind het leuk om met klasgenoten te voetballen.'

'Een leuke leraar vertelt grappen.'

'Gym vind ik leuk, omdat ik dat graag doe.'

'Ik ben trots op mijn voetbalprestaties.'

'Mijn ouders geven mij hulp bij problemen met het leren.'

'Mijn ouders vinden mijn prestaties goed, een fijn gevoel.'

'Mijn ouders vinden de manier waarop ik werk goed. En dat is ook goed voor mijn vertrouwen.'

'Mijn ouders en mijn trainer helpen mij om met moeilijke dingen om te gaan.'

'Ik word blij van voetbal, en wil de top halen.'

'Een sterke kant van mij is dat ik doorzet en het graag goed wil doen.'

'Ik verwacht dat het dit jaar leuker wordt dan vorig jaar.'

Maar ook:

'Minder leuk vind ik het schreeuwen van klasgenoten in de les.'

'Een leraar doet het helemaal verkeerd als hij jou altijd de schuld geeft.'

'Rekenen vind ik een vervelend vak omdat 't soms niet goed lukt.'

'Ik heb het de afgelopen schooldagen druk gehad, want ik moet gelijk na school naar voetbal.'

'Ik vind heen en weer rijden niet leuk.'

'Ik voel me niet goed bij ruzie, en word daar somber van.'

'Als er een wonder gebeurt, zou ik nooit meer in paniek willen zijn.'

In het algemeen voelt Richard zich goed:

blij (5), trots (4), vertrouwen (4). In mindere mate: sterk (3), erbij horen (3), zeker (3).

Richard geeft aan het gevoel twijfel 3 punten, band/vriendschap 0 punten, het gevoel vrij krijgt 0 punten, moed 2 punten en waardering 0 punten.

Richard vergaat het goed, maar laat toch veel twijfel zien. Zijn ervaringen die gevoelens van zekerheid, moed, trots en vrijheid oproepen, blijven in de minderheid. Angst, verdriet, kwaadheid en twijfel ervaart hij vooral bij:

'Een leraar die je altijd de schuld geeft.'

'Rekenen, omdat 't soms niet goed lukt.'

'De drukte, omdat ik gelijk na school naar voetbal moet.'

'Het heen en weer rijden.'

'Ruzie.'

In de analyse van het LeerlingZelfOnderzoek bij faalangst let de LZO-consultant uiteraard vooral op de lading bij negatieve emoties, vooral het item 'angst' en 'twijfel', en de koppeling daarvan aan situaties op school en/of buiten school. De reikwijdte van het probleem kan goed worden ingeschat door het volledige zelfverhaal van waardegebieden en waarderingen te bekijken. Hoe groot en intens zijn de ervaringen van angst en twijfel in het leven van de leerling. Hoeveel Z-ervaringen en hoeveel A-ervaringen doet de leerling in zijn of haar (school)leven op?

In het voorbeeld van Richard zien we een jongen met wie het, naar eigen zeggen op het LeerlingZelfOnderzoek, goed gaat. Met wel een sterke hang naar twijfel. Vooral bij het buitenschoolse voetbal (hij is een talentvolle speler), maar ook bij prestaties leveren op school. Een duidelijk voorbeeld van een situationele angst, dus faalangst. Zowel zijn mentor als zijn trainer kunnen hier een kansrijke rol spelen.

Een en ander is voedsel voor een mentorgesprek. De mentor is in de positie om feitelijke leerresultaten bij het gesprek te betrekken, alsook de observaties van het kernteam, tot stand gekomen tijdens lessen en andere schoolse activiteiten. Ook de trainer van Richard kan veel voor hem betekenen en zijn talenten uit de verf laten komen door sensitieve, handige en gerichte begeleiding.

Toekomst

Het LeerlingZelfOnderzoek is een welkome aanvulling op de beperkte set met instrumenten die bij adolescente jongeren gebruikt kunnen worden, in het onderwijs. Door op systematische en methodische wijze met de jongere het contact aan te gaan en in gesprek te komen nemen mentor en begeleider medeverantwoordelijkheid voor mogelijke richting van en koers in diens (school)leven. En kan de jongere een eigen stem laten klinken, op weg naar een mogelijke toekomst. De adolescent komt zelf aan het roer te staan, maar houdt wel recht op een luisterend oor en een stimulerende begeleiding.

Literatuur

Jos J. Louwe en Jan F. Nauta (red.) Zelfonderzoek met kinderen en jongeren. Een relationele methodiek. Utrecht, Agiel, 2006.

Maya Bakker-de Jong & Ivo Mijland Handboek voor elke mentor. Esch, Quirijn, 2005.

Informatie

Jos de Vries, Seminarium voor Orthopedagogiek

josdevries@seminarium.nl, 06-23591173